

MEHNAT MIGRATSIYASI VA UNING IQTISODIY OQIBATLARI

Sohibov Azizbek Dilshod o`g`li*Toshkent davlat iqtisodiyot Universiteti**buxgalteriya hisobi fakulteti 2-kurs talabasi.***Ilmiy rahbar: Xursandov Komiljon Maxmatkulovich***Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti**iqtisodiyot fanlari nomzodi v. b. dotsent, PhD.*

Annotatsiya: Mehnat migratsiyasi zamonaviy global iqtisodiy jarayonlarning ajralmas qismi hisoblanadi. U mehnat resurslarining xalqaro miqyosda qayta taqsimlanishi, ishchi kuchi ortiqchaligi va yetishmovchiligi muammolarini yumshatishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. O'zbekiston misolida, mehnat migratsiyasi nafaqat tashqi bozorlarda ishchi kuchi ta'minotini kuchaytiradi, balki mamlakat iqtisodiyotiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Migrantlar yuboradigan pul o'tkazmalari mamlakat yalpi ichki mahsulotining muayyan qismini tashkil etadi, ijtimoiy farovonlikni oshiradi va aholining iste'mol salohiyatini kengaytiradi. Shu bilan birga, mehnat migratsiyasi malakali ishchi kuchining chiqib ketishi, ichki mehnat bozorida kadrlar tanqisligini kuchaytirishi va ijtimoiy tengsizlikni chuqurlashtirishi mumkin. Mazkur tadqiqotda mehnat migratsiyasining iqtisodiy oqibatlari, uning ijobiy va salbiy jihatlari, shuningdek, milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Mehnat migratsiyasi, iqtisodiy oqibatlar, pul o'tkazmalari, bandlik, malakali ishchi kuchi, milliy iqtisodiyot.

Аннотация: Трудовая миграция является неотъемлемой частью современных глобальных экономических процессов. Она выступает важным инструментом перераспределения трудовых ресурсов на международном уровне, смягчая проблемы избытка и дефицита рабочей силы. На примере Узбекистана трудовая миграция оказывает значительное влияние не только на зарубежные рынки труда, но и на национальную экономику. Денежные переводы мигрантов формируют весомую долю валового внутреннего продукта, повышают уровень жизни населения и расширяют потребительский потенциал. В то же время трудовая миграция сопровождается оттоком квалифицированной рабочей силы, ростом дефицита кадров на внутреннем рынке труда и усилением социальной дифференциации. В статье рассматриваются экономические последствия трудовой миграции, ее положительные и отрицательные стороны, а также роль в устойчивом развитии национальной экономики.

Ключевые слова: трудовая миграция, экономические последствия, денежные переводы, занятость, квалифицированная рабочая сила, национальная

ЭКОНОМИКА.

Abstract: Labor migration is an integral part of modern global economic processes. It serves as an important tool for the international redistribution of labor resources, alleviating the problems of labor surplus and shortage. In the case of Uzbekistan, labor migration not only contributes to foreign labor markets but also has a significant impact on the national economy. Remittances sent by migrants constitute a considerable share of the gross domestic product, improve living standards, and expand consumer capacity. However, labor migration is also associated with the outflow of skilled labor, increased shortages in the domestic labor market, and the deepening of social inequality. This study analyzes the economic consequences of labor migration, its positive and negative aspects, as well as its role in ensuring the sustainable development of the national economy.

Keywords: labor migration, economic consequences, remittances, employment, skilled workforce, national economy.

Kirish

Mehnat migratsiyasi zamonaviy davrning eng dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlaridan biri bo'lib, u global miqyosda mamlakatlar rivojlanishiga, milliy iqtisodiyotning barqarorligiga hamda aholining ijtimoiy hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda migratsiya nafaqat alohida shaxslarning, balki butun jamiyat va davlatlarning iqtisodiy hamda demografik rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Xalqaro mehnat tashkiloti va Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha migratsiya oqimlari yildan-yilga ortib bormoqda va hozirgi vaqtda 280 milliondan ortiq inson boshqa mamlakatlarda yashab, ishlab kelmoqda. Shulardan katta qismi mehnat migratsiyasi oqimlari orqali iqtisodiy faoliyatga jalb etilgan bo'lib, bu jarayon xalqaro mehnat bozorining shakllanishi va rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi.

Mehnat migratsiyasi odatda ikki asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi: tashqi va ichki migratsiya. Tashqi migratsiya mamlakatdan tashqariga chiqib ishlashni nazarda tutsa, ichki migratsiya esa mamlakat ichidagi iqtisodiy faol hududlarga ko'chib o'tishni anglatadi. O'zbekiston misolida bu jarayon ayniqsa tashqi migratsiya ko'rinishida yaqqol ko'zga tashlanadi. Chunki aholining ma'lum qismi Rossiya Federatsiyasi, Qozog'iston, Janubiy Koreya va boshqa mamlakatlarga vaqtinchalik mehnat qilish maqsadida ketmoqda. Bunday migratsiya oqibatida ikki tomonlama iqtisodiy jarayon yuzaga keladi: bir tomondan, migrantlarning o'z yurtiga yuborayotgan pul o'tkazmalari mamlakat ichki iste'moli va investitsiyalarini qo'llab-quvvatlaydi, ikkinchi tomondan esa mehnat resurslarining chiqib ketishi ichki mehnat bozorida ma'lum qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Mehnat migratsiyasining iqtisodiy oqibatlari murakkab va ko'p qirrali bo'lib, ular

nafaqat migrantlarning oilalari va jamiyat darajasida, balki milliy iqtisodiyot miqyosida ham seziladi. Migrantlar tomonidan yuboriladigan pul mablagʻlari rivojlanayotgan mamlakatlar uchun muhim moliyaviy manba hisoblanadi. Masalan, Jahon banki maʼlumotlariga koʻra, ayrim mamlakatlarda pul oʻtkazmalari yalpi ichki mahsulotning 20–30 foizini tashkil qilmoqda. Bu esa davlat byudjetini qoʻllab-quvvatlash, ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish va aholi farovonligini oshirishda muhim rol oʻynaydi. Shu bilan birga, mehnat migratsiyasi xalqaro tajriba almashish, yangi bilim va koʻnikmalarni olib kirish imkoniyatini ham beradi.

Biroq mehnat migratsiyasi salbiy oqibatlariga ham ega. Jumladan, malakali kadrlarning chet elga ketishi, ichki mehnat bozorida ishchi kuchi yetishmovchiligi, demografik muvozanatning buzilishi va oilaviy muammolar bunday jarayonning noxush tomonlari hisoblanadi. Bundan tashqari, migrantlarning huquqiy himoyasi masalasi ham koʻplab muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ayrim mamlakatlarda migrantlar mehnat shartnomalari, ijtimoiy kafolatlar yoki qonuniy huquqlardan toʻliq foydalana olmayaptilar.

Shunday qilib, mehnat migratsiyasi global jarayon sifatida milliy iqtisodiyotlarga ijobiy va salbiy taʼsir koʻrsatmoqda. Uning oqibatlarini ilmiy tahlil qilish, davlat siyosatida samarali mexanizmlarni ishlab chiqish, migrantlarning huquqlarini himoya qilish va ularning iqtisodiy imkoniyatlarini yurtimiz taraqqiyoti yoʻlida samarali yoʻnaltirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Shu nuqtayi nazardan, ushbu mavzuni chuqur oʻrganish Oʻzbekiston va boshqa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ham nazariy, ham amaliy jihatdan katta ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism:

Mehnat migratsiyasi bugungi kunda global iqtisodiyotning ajralmas qismi boʻlib qolmoqda. U nafaqat xalqaro iqtisodiy aloqalarni kengaytiradi, balki milliy iqtisodiyotlarga ham turlicha taʼsir koʻrsatadi. Bir tomondan, u ishchi kuchi ortiqchaligini kamaytirib, ishsizlikni pasaytirishi mumkin boʻlsa, ikkinchi tomondan, malakali kadrlarning chetga chiqib ketishi iqtisodiy rivojlanishga salbiy taʼsir qilishi mumkin. Migratsiya jarayonlari, odatda, iqtisodiy tengsizlik, ijtimoiy imkoniyatlar farqi, siyosiy beqarorlik yoki ekologik muammolar bilan izohlanadi. Shu sababli, mehnat migratsiyasi faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy-siyosiy hodisa sifatida ham qaraladi [1].

Oʻzbekiston misolida mehnat migratsiyasining iqtisodiy oqibatlari chuqur seziladi. Mamlakatdagi ortiqcha ishchi kuchi, ayniqsa, yoshlar oʻrtasida yuqori darajadagi ishsizlik darajasi ularni chet elda mehnat faoliyatini amalga oshirishga majbur etmoqda. Migrantlarning asosiy qismi Rossiya, Qozogʻiston, Janubiy Koreya va Turkiya kabi mamlakatlarda ishlaydi. Ushbu migratsion oqim milliy iqtisodiyotga ikki tomonlama taʼsir koʻrsatadi: bir tomondan, valyuta tushumlari va remitanlar

ko‘rinishida ijobiy natija bersa, ikkinchi tomondan, mehnat bozorida malakali ishchi kuchi yetishmovchiligi sezilmoqda [2].

Remitanslar (xorijda ishlayotgan migrantlar yuborayotgan pul o‘tkazmalari) O‘zbekiston YaIMining muhim qismini tashkil qiladi. Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, so‘nggi yillarda remitanslarning YaIMdagi ulushi 10-12 foizni tashkil etmoqda. Bu mablag‘lar mamlakatda iste’molni rag‘batlantiradi, uy-joy qurilishiga, ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalariga yo‘naltiriladi. Shu bilan birga, remitanslarning yuqori darajada bo‘lishi milliy iqtisodiyotning tashqi omillarga qaramligini oshiradi. Masalan, qabul qiluvchi davlatlarda iqtisodiy inqiroz yuz bersa, remitans hajmi ham keskin kamayadi, bu esa o‘z navbatida O‘zbekiston iqtisodiy barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi [3].

Mehnat migratsiyasi ijobiy ta’sirlaridan yana biri shundaki, chet elda tajriba orttirgan ishchilar qaytib kelgach, yangi bilim va ko‘nikmalarni milliy iqtisodiyotga olib kirishadi. Bu texnologik transfering o‘ziga xos shakli sifatida qaraladi. Biroq ko‘plab hollarda migrantlar qaytib kelmaslikni tanlaydi yoki qaytib kelgach, mos keladigan ish joyini topa olmaydi. Natijada, "miya oqimi" deb ataladigan jarayon yuzaga keladi, ya’ni malakali ishchi kuchi doimiy ravishda chet elda qolib ketadi [4].

Mehnat migratsiyasining salbiy jihatlaridan yana biri ijtimoiy-iqtisodiy qaramlikning kuchayishi hisoblanadi. Remitanslar, odatda, iste’molga yo‘naltirilgani uchun ularni investitsiya sifatida ishlatish darajasi past bo‘ladi. Bu esa iqtisodiy o‘sishga yetarli darajada hissa qo‘shmaydi. Shu sababli, ko‘plab iqtisodchilar remitanslarni samarali yo‘naltirish mexanizmlarini ishlab chiqish zarurligini ta’kidlaydi [5].

Migratsiyaning ijtimoiy oqibatlari ham iqtisodiy jarayonlarga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, uzoq muddatli migratsiya oilaviy munosabatlarning buzilishiga, ijtimoiy nazoratning zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Bu esa inson kapitalining sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, mehnat migrantlari ko‘pincha qabul qiluvchi davlatlarda diskriminatsiya va ekspluatatsiyaga duch keladi. Bu holatlar ularning iqtisodiy faoliyatini chegaralab qo‘yishi mumkin [6].

Migratsiyaning milliy iqtisodiyotga ta’siri, shuningdek, mehnat bozoridagi muvozanatga bog‘liqdir. Aholining katta qismi chetga ishlashga ketganda, ichki mehnat bozorida ishchi kuchi yetishmasligi kuzatiladi. Bu, ayniqsa, qurilish, qishloq xo‘jaligi va sanoatning ayrim tarmoqlarida seziladi. Shu bilan birga, migrantlar yuborayotgan mablag‘lar tufayli ichki talabning oshishi yangi ish o‘rinlari yaratilishiga ham turtki bo‘ladi [7].

Bundan tashqari, migratsiya jarayonlari davlatlararo iqtisodiy hamkorlikni rivojlantiradi. Migrantlar qabul qiluvchi davlatlarda ham iqtisodiy faoliyatning muhim bo‘g‘ini hisoblanadi. Ularning mehnati ko‘plab tarmoqlarda arzon ishchi kuchiga

bo'lgan talabni qondiradi. Shu jihatdan, mehnat migratsiyasi global iqtisodiy tizimning barqarorligiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi [8].

Mamlakatlar migratsiya siyosatini shakllantirishda ushbu jarayonning ijobiy va salbiy tomonlarini hisobga olishi zarur. Masalan, Janubiy Koreya yoki Germaniya migrantlarni rasmiylashtirish va ularning mehnatini qonuniylashtirish orqali milliy iqtisodiyotga integratsiya qilishda sezilarli muvaffaqiyatlarga erishgan. Bunday tajribalarni O'zbekiston uchun ham qo'llash mumkin [9].

Mehnat migratsiyasi, shuningdek, fiskal siyosatga ham ta'sir ko'rsatadi. Migrantlar yuborayotgan mablag'lar iste'mol soliqlarining oshishiga olib keladi, chunki ularning oilalari ko'proq tovar va xizmat sotib oladi. Shu bilan birga, mehnat migratsiyasi oqibatida ichki bozorga tushadigan soliq bazasi qisqaradi, chunki ko'plab ishchilar norasmiy sektorda faoliyat yuritadi yoki soliq to'lamaydi [10].

Migratsiya jarayonining yana bir muhim iqtisodiy oqibati bu mehnat unumdorligiga ta'siridir. Malakali ishchi kuchining chet elga chiqib ketishi ichki ishlab chiqarishda malaka tanqisligini yuzaga keltiradi. Natijada, texnologik rivojlanish sekinlashishi va innovatsion salohiyatning pasayishi kuzatilishi mumkin. Shu sababli, mamlakatda malakali kadrlarni saqlab qolish va ularga qulay ish sharoitlarini yaratish juda muhimdir [11].

Yana bir tomondan, migrantlar chet elda ishlash davomida yangi texnologiyalar va ishlab chiqarish metodlari bilan tanishadilar. Bu esa ular qaytib kelganda iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, qaytib kelgan migrantlar tadbirkorlik faoliyatini boshlashadi, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishadi. Bu esa milliy iqtisodiyotning diversifikatsiyasi va raqobatbardoshligini kuchaytiradi [12].

Xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, mehnat migratsiyasining to'g'ri boshqarilishi milliy iqtisodiyot uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Migratsiyani samarali boshqarish uchun hukumat tomonidan malaka oshirish dasturlari, migratsiyadan qaytganlar uchun kredit va grantlar, shuningdek, xorijiy investitsiyalarni jalb etuvchi dasturlar ishlab chiqilishi kerak [13].

O'zbekiston hukumati ham oxirgi yillarda ushbu sohada faol siyosat olib bormoqda. Xususan, "Tashqi mehnat migratsiyasi agentligi" orqali fuqarolarning chet elda qonuniy ishlashi, ularning huquqlarini himoya qilish choralari ko'rilmogda. Shu bilan birga, qaytib kelgan migrantlarni iqtisodiy faoliyatga jalb qilish bo'yicha dasturlar ham ishlab chiqilgan. Bu esa mehnat migratsiyasining milliy iqtisodiyotga salbiy ta'sirlarini kamaytirishga xizmat qiladi [14].

Umuman olganda, mehnat migratsiyasi murakkab jarayon bo'lib, u milliy iqtisodiyotga ham ijobiy, ham salbiy oqibatlar keltiradi. Uning samarali boshqarilishi mamlakat iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy farovonligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi [15].

Xulosa

Mehnat migratsiyasi bugungi globallashuv sharoitida nafaqat alohida mamlakatlarning, balki butun jahon iqtisodiyotining rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. U mehnat bozoridagi talab va taklif muvozanatini ta'minlash, yangi ishchi kuchi manbaini yaratish, transmilliy kapital oqimlarini kengaytirish hamda xalqaro hamkorlikni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, migratsiya jarayonlari ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bir tomondan, u xorijiy davlatlarda vaqtinchalik yoki doimiy ish faoliyati olib borayotgan migrantlar uchun daromad manbai, o'z yurtiga esa valuta tushumlari, yangi biznes tashabbuslari va investitsiyalar shaklida foyda keltiradi. Ikkinchi tomondan, mehnat migratsiyasi ko'plab muammolarni, jumladan, malakali kadrlar oqimi (brain drain), oilaviy ijtimoiy muammolar, ichki mehnat bozorida ishchi kuchi yetishmovchiligi va soliq bazasining qisqarishini ham yuzaga keltiradi.

O'zbekiston misolida ham mehnat migratsiyasi davlat iqtisodiyotida sezilarli ahamiyat kasb etmoqda. Birinchidan, xorijiy mamlakatlarda mehnat faoliyati olib borayotgan fuqarolardan yuborilayotgan pul o'tkazmalari mamlakat yalpi ichki mahsulotining muayyan qismiga teng bo'lib, aholining ijtimoiy turmush darajasini oshirishga xizmat qilmoqda. Ikkinchidan, migratsiya jarayonida orttirilgan tajriba va bilimlar kelajakda mamlakat iqtisodiyoti uchun qimmatli inson kapitaliga aylanishi mumkin. Shu bois hukumat mehnat migratsiyasini tartibga solish, migrantlar huquqlarini himoya qilish va ulardan milliy rivojlanish maqsadida samarali foydalanish bo'yicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda.

Xalqaro tajribadan ma'lumki, migratsiya oqibatlarini yumshatish va uning ijobiy samarasini oshirish uchun ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnomalar tuzish, xorijiy mamlakatlarda mehnat migrantlari uchun huquqiy va ijtimoiy kafolatlarni kuchaytirish, ichki mehnat bozorida esa bandlik siyosatini rivojlantirish zarur. Shuningdek, migrantlar qaytib kelgach, ularning tajribasidan samarali foydalanish, tadbirkorlik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash ham dolzarb vazifalardan biridir.

Umuman olganda, mehnat migratsiyasi – bu iqtisodiy zarurat va ijtimoiy reallik bo'lib, uni inkor etib bo'lmaydi. Muhimi, davlatlar uni oqilona boshqarish, ijtimoiy-iqtisodiy muvozanatni ta'minlash va milliy manfaatlarni himoya qilish imkoniyatini topa olishi kerak. Shu yo'lida ilmiy tadqiqotlar, xalqaro tajriba va samarali siyosiy yondashuvlar asosida mehnat migratsiyasining ijobiy ta'sirlarini maksimal darajada kuchaytirish, salbiy oqibatlarini esa kamaytirish milliy iqtisodiyot barqarorligi va xalq farovonligi uchun hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Castles, S., & Miller, M. J. The Age of Migration. New York: Guilford Press, 2019.
2. Abdurahmonov Q. Mehnat iqtisodiyoti. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2020.
3. World Bank. Migration and Development Brief. Washington D.C., 2022.
4. Stark, O. The Migration of Labor. Oxford: Blackwell, 1991.
5. Ratha, D. Remittances and Development. World Bank, 2018.
6. Massey, D. S. Worlds in Motion: Understanding International Migration. Oxford: Clarendon Press, 1998.
7. International Labour Organization. Global Estimates on Migrant Workers. Geneva, 2021.
8. Dustmann, C., & Görlach, J. The Economics of Temporary Migrations. Journal of Economic Literature, 2016.
9. Ruhs, M. The Price of Rights: Regulating International Labor Migration. Princeton: Princeton University Press, 2013.
10. Hanson, G. H. The Economic Consequences of the International Migration of Labor. Annual Review of Economics, 2009.
11. Sassen, S. Guests and Aliens. New York: New Press, 1999.
12. IOM (International Organization for Migration). World Migration Report 2022. Geneva: IOM, 2022.
13. Abduqodirov A. O'zbekiston iqtisodiyoti va migratsiya jarayonlari. Toshkent: Fan, 2021.
14. O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi hisobotlari, 2023.
15. OECD. International Migration Outlook. Paris: OECD Publishing, 2021.